

Vaccin mot verklighetens Karlssonar

När jag var sex år var jag på barns vis Emil i Lönneberga, och hans hyss är fortfarande roliga. *Bröderna Lejonhjärta* skrämde och fascinerade, så länge jag undrade hur det skulle gå; efter att boken var slut tyckte jag bara den var bombastisk, och det tycker jag fortfarande. Pippi Långstrumps gåtfullhet talar man mycket om, den har kanske börjat fascinera mig ännu mer som vuxen än som barn. Men den figur av Astrid Lindgren som hela mitt liv har varit relevant för min världsbild är den odräglige Karlsson på taket. (De tre böckerna om honom, *Lillebror och Karlsson på taket*, *Karlsson på taket flyger igen* och *Karlsson på taket smyger igen* utkom ursprungligen 1955, 1962 respektive 1968 på Rabén & Sjögren. De finns behändigt samlade i *Allt om Karlsson på taket*.)

Jag har många gånger hört människor säga att de älskar alla andra av Lindgrens böcker, men de avskyr Karlsson. Till och med litteraturvetare har jag hört säga att ”Karlsson är en dålig bok för man får inte vara sådan”. Det är väl lika relevant som att säga att Dostojevskijs *Brott och straff* är en dålig bok på grund av att man inte får slå ihjäl människor med yxor. Det är intressant; jag har aldrig hört någon säga det. Trots att Karlsson inte alls gör så farliga saker, verkar det som om han har förmågan att väcka en så djup aversion att den går emot all logik.

Den här bisarra personen som Lindgren på något sätt lyckas få att kännas som självklar och väl sammansatt, flyger en dag in till pojken Lillebror, antagligen för att han har luktat sig till att detta är en snäll och lite ensam pojke som gärna delar med sig av det han har, inte minst av sin beundran.

Karlsson har en resurs som ingen annan i hela världen veterligt har, en propeller på ryggen. Med hjälp av den kan han flyga in till vem han vill och ”knorva åt sig” till exempel plättar eller bullar; detta är inte bara roligt utan enligt honom själv alldeles lovligt, eftersom han alltid betalar med fem öre. (När femöringarna är slut måste han knorva åt sig nya.) Han är unik också i ett annat avseende; det finns många transsexuella i världen, men jag har inte tidigare hört om någon transgenerationell. Karlsson är en farbror, inte ett barn, det förklaras första gången han dyker upp, vad han liknar är en flygande byråchef. Men han resonerar just på det sätt som är typiskt för (de roliga av) barnen i Astrid Lindgrens böcker. Som när Lillebror har varit hos sin mormor, och Karlsson förklarar att hans mormor är mycket mormorigare. Lillebror förklarar att hans mormor tjarar om att han inte ska slåss med Lasse Jansson, och Karlsson svarar att det gör hans mormor också.

”Känner du Lasse Jansson”, frågade Lillebror häpen.

”Nä, tack och lov”, sa Karlsson.

”Men varför sa din mormor då...” undrade Lillebror.

”För att hon är världens tjugigaste”, sa Karlsson. [...] ”Nä, tacka vet jag min mormor, hon kan tjata en hel dag att jag inte får slåss med Lasse Jansson, fast jag aldrig har sett killen och innerligt hoppas att jag aldrig behöver se honom heller.”

Allt om Karlsson på taket, s. 102

En intressant detalj i böckerna är att vuxna ofta tror att Karlsson är ”en otäck pojke”. Karlsson vill vara

Originalbilderna till *Karlsson på taket* tecknades av Ilon Wikland.

världens navel och topp som vi alla vill i det som kallas trotsåldern, och han har en vuxens medel för att ständigt jobba på den positionen.

Han kan också vara i högsta grad en "farbror" när han stirrar på en hallåa ("en liten nussika"¹) i TV. Samtidigt är han på ett litet barns vis övertygad om att det är för att just han sitter framför TV:n som hon ler.

Karlsson är säkert också mycket ensam, men till skillnad från hur det är med Pippi talar varken författaren eller någon person i böckerna om det. Det här är krassa böcker, vilket kan kännas myck-

1 Om ordet kommer från flickan Nausikaa i *Odysseen* eller på slingrigare vägar från finskans "nussia" (knulla) går det att fundera länge på.

et befriande ibland. Det är först som vuxen läsare man undrar över hur någon som är som Karlsson klarar ens korta stunder av ensamhet. Fast svaret är kanske även i det här fallet: för att han kan flyga. Allt är möjligt då.

När jag tänker på orden "farbror" och "farbroderlig" föreställer jag mig en man som inte minns att han har varit barn, och inte vill minnas det. Som av samma orsak inte heller ser (i den mening psykologer brukar använda ordet) barn. Enligt den här definitionen är Karlsson i alla fall inte helt och hållet en farbror; han ser barn, på det villkor att de ser honom. Och beundrar honom. Det gör inte bara Lillebror utan också alla de andra barnen i böckerna.

Astrid Lindgren förstod som ingen annan att låta barn få känna sig kloka, genom att visa fram korkade vuxna. Karlsson är aldrig dum,

dock mycket barnslig. Det framkommer genom många små detaljer, som till exempel det att han bara betraktar femöringar, som på den här tiden var de till storleken största svenska mynten, som riktiga pengar

Som det ofta är med de största författarna är Lindgren inte alltid trevlig, inte heller mot barn. Man kan emellanåt tänka att Lillebror är ett nöt. Om det är roligt för barn (och vuxna) att läsa om den odrägliga farbrorn, är det svårt att tänka sig att någon annan än en masochist skulle vilja vara vän med honom.

Fast jag är orättvis, tänker jag sedan. Riktigt bra författare som Lindgren kan få läsaren att se två motsatta sidor av en verklighet, på ett sätt som gör att man aldrig helt kommer fram till vad som är

mest sant. Karlsson tar alla kolorna, förstör Lillebrors ångmaskin, lägger beslag på hans skatter stegvis genom sina födelsedagar som infaller en gång i månaden. Men allt det här är ju obetydligt, jämfört med att få flyga över taken och få lära sig sätt att tämja vuxna som är i behov av det.

På samma sätt som Lillebror får flyga, får de generationer som är barn på 1950-, och 60-talen (och även senare) genom Karlsson en möjlighet att överblicka sin tids vuxenvärld, med sina ofta skenheliga uppfostringsprinciper och sin ena fot kvar i gamla tiders svarta pedagogik. Barn får lära sig att tycka att vuxna är goda och ansvarstagande när de kan använda uttryck som ”välgörande ändamål”; men efter att ha hört Karlssons förklaring till att han måste ta alla kolorna, att det enda riktigt välgörande ändamål som finns är Karlsson på taket, förstår de hur mycket skumt som kan gömma sig bakom orden.

Som vuxen tänker jag att Karlssonböckerna är det mest grundläggande verktyg för samhällskritik jag har fått. När jag följer med den just nu aktuella frågan om skatteparadisen, politikernas sätt att försvara dem så länge de är lagliga, och på samma gång förspråka ännu fler nedskärningar för att det ”inte finns pengar”, tänker jag att resonemanget exakt liknar Karlssons sätt att dela kolorna. Och vad är Talvivaara, annat än ett sorgligt experiment utfört av ”världens bästa ångmaskinsskötare”, där folkhälsa, ekosystem och samhällsekonomi är ”världsliga saker”? Skillnaden är att en massa människor som tänker som Lillebror, som beundrar dessa ledare vars främsta talang är att ta för sig och som har varit med om att välja fram dem, inte får flyga.

Förutom allt annat Karlssonböckerna skojar med, skojar de med det kalla krig som var som mest aktuellt under de år böckerna utkom. Vid ett tillfälle har det stått i tidningen att någon har sett en spion flyga över taken; det är just efter det att Lillebrors familj har fått träffa Karlsson, och de blir tillfälligt mycket oroliga (Karlsson själv är smickrad och road). I Sovjet var Karlsson den mest populära av Astrid Lindgrens figurer, men ”spion” lär i den ryska översättningen ha ersatts med ”sputnik”. När det gäller det ryska finns vad jag kanske inbillar mig är ett intertextuellt samband, men man kan aldrig veta. Ett av Karlssons uttryck är ”hoj hoj”. Hans

förklaring till vad det betyder är att när han säger hoj hoj så menar han hoj hoj. Men hoj hoj är precis vad Vladimir Majakovskij ropar när han, jodå, kommer flygande, i sin dikt ”Ett moln i byxor”. Med ett självförtroende som inte verkar vara mindre än Karlssons.

Gott självförtroende har den egenskapen att vare sig de andra vill eller inte så är det oemotståndligt. Som Karlsson är sammansatt är han en så stor narcissist man kan vara; men Astrid Lindgrens hemlighet när hon har skapat honom, är kanske att han inte har de sprickor och det tomrum narcissister har. Det kanske är detta som de som läser Karlsson ur ett moraliskt (moraliserande) perspektiv har svårast att förlåta honom, det att han inte ens lider av sitt storhetsvansinne. De gånger han plutar med munnen och tycker synd om sig själv, är det inte för att hans behov blir uppfyllda, utan för att de inte blir uppfyllda tillräckligt blixtnabbt.

Man behöver inte älska Karlsson, men jag älskar att läsa om honom. Här finns en humor av ett slag jag inte känner igen från något annat sammanhang, inte heller från någon av Lindgrens andra böcker. När det gäller det utomlitterära är böckerna för mig ett medel för att känna igen verklighetens Karlssonar, för att kunna undvika dem och undvika att rösta på dem eller på annat sätt understöda dem.

ROBIN VALTIALA

